

Ратніков М.І.*

ПІДХОДИ США ДО БЕЗПЕКИ У ЄВРОПІ

В статтє исслеуєтєя вєнешня полїтїка США и Европєйско-американские отношения после 11 сентября. Анализуєтєя полїтологїческие подходы специалистов, в частности, в сфере вєнешней полїтїки, этапы ее развития и современное состояние.

Ключевые слова: європєйско-американские отношения, європєйская безопасность.

У статтї дослїджуєтєя зовнїшня полїтїка США та європо-американські відносини після 11 вересня. Анализуєтєя полїтологїчна думка спеціалїстів, зокрема, у сферї зовнїшньої полїтїки, етапи її розвитку та сучасний стан.

Ключові слова: європо-американські відносини, європєйська безпека

The article examines U.S. foreign policy and Europe-US relations after September 11. Political thought of experts is analyzed, particularly in foreign policy, stages of its development and current state.

Keywords: U.S.-European relations, European security.

Однією з основних проблем в сучасній міжнародній політиці є відсутність домовленостей в євроатлантичних відносинах, які б визначили значення фактора сили у взаєминах між державами США і Європи. Відсутність системи безпеки, яка охоплювала б усі зацікавлені сторони, сприяє зростанню взаємної недовіри і серйозно ускладнює врегулювання регіональних і локальних конфліктів. Військові конфлікти ХХ століття свідчать про те, що окремо ОБСЄ, НАТО, ЄС, СНД, ОДКБ не можуть гарантувати безпеку ні в одній з «гарячих точок».

Розгляду проблем забезпечення глобальної євроатлантичної безпеки присвячені дослідження як американських (Harry R Yarger, Gabriel Marcella, Mr. Bjoern і H. Seibert) [1], російських (Данилов Д.А., Ентін М.Л, Арбатов А.Г.) [2], так і українських (О. І. Соскін) [3] учених. На тлі відомих результатів досліджень представляється актуальним завдання їх аналізу та узагальнення з урахуванням динаміки зміни політики США по відношенню до інтеграційних процесів, які особливо інтенсивно відбуваються в Європі в останні десятиліття.

Загально визнано, що теперішнє сторіччя принесло нові, раніше не стільки важливі, внутрішні і зовнішні загрози забезпечення безпеки незалежних держав. При цьому виникнення і розвиток зовнішніх загроз діалектично обумовлено об'єктивними внутрішньо-економічними чинниками. Аналіз трансформації внутрішньої економічної політики

* аспірант відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: д. політ. н. Погорська І.І.

США в останні десятиліття дозволяє говорити про ослаблення тенденції світового лідерства цієї держави.

Перша причина цього факту обумовлена продажем і поступовим поширенням у світі передових технологій США, що суттєво знижує конкурентоспроможність американських підприємств.

Друга причина пов'язана з тим, що в США зростання темпу потреб населення починає випереджати можливості внутрішнього виробництва. Збільшення експорту товарів (з Китаю, Японії) призводить до зниження прибутків підприємств та відповідних відрахувань до державного бюджету.

Третя причина - підвищення сервісного характеру економіки США, що неминуче тягне за собою тенденцію до уповільнення темпів зростання реального виробництва.

Витік передових технологій і зсув економічної активності та інновацій за межі країни ведуть до поступової втрати економічного і технологічного лідерства держави.

На думку американських експертів, всі названі вище проблеми визначають особливе бачення загроз як економічної, так і військово-політичної безпеки США, і Європа займає тут особливе положення. Перефразувавши Гілпіна, можна стверджувати, що одним з найважливіших інтересів США слід вважати контроль над Європою в міжнародному поділі праці.

Загально визнано, що в даний час у Сполучених Штатах є лише один реальний претендент на глобальне суперництво – Європа, що об'єднується. У всі часи колишніх відносин Америка мала справу з окремими європейськими державами, мала з ними союзи або воювала з ними, і лише зараз починає складатися ситуація, коли головні контакти в недалекому майбутньому стануть проходити через Брюссель, який об'єднує західноєвропейців. Це - революційна відміна від минулих епох. Для збереження контролю Вашингтона над Європою виняткову важливість грають його підходи до безпеки в регіоні.

Серед експертів із зовнішньої політики США немає єдиної думки щодо майбутнього трансатлантичних відносин. Останнім часом стало особливо частим явне вороже ставлення до Спільної оборонної політики Європейського співтовариства (СОБП), яка існує паралельно з американською зовнішньою політикою. Незважаючи на те, що світ змінився, деякі автори вважають джерелом цього невдоволення Загальною оборонною політикою часткове відображення збереженого почуття «ностальгії» за трансатлантичною співпрацею часів Холодної війни. Вони зазначають, що вороже ставлення, крім напруженості, також призводить до непослідовності в зовнішній політиці США по відношенню до Спільної політики. Ця на перший погляд несумісність призводить до все більш високої ціни, як в економічному, так і в політичному плані. Зміни у світі після 11 вересня 2001 року створюють для Вашингтона велику потребу в союзниках. Складність та комплексність завдання протистояння існуючим викликам національній безпеці, робить для Вашингтона вкрай необхідним збереження великого значення співробітництва з найбільш впливовими союзниками в Європі. Ця передумова вказує високопоставленим політикам США на те, що Америка потребує переоцінки поточного відношення до Спільної політики ЄС у сфері безпеки і розвитку такої необхідної зрозумілої й послідовної довгострокової політики з партнерами в Європі згідно з сьогоdnішніми інтересами США.

Є три варіанти розвитку реакції Білого дому на Європейську Загальну політику безпеки:

1. Виступати проти СОБП.
2. Будувати нейтральне ставлення.
3. Прийняти СОБП.

Всі три варіанти мають свої переконливі аргументи і розрахунки, які фіксує різні і абсолютно реальні аспекти зовнішньої політики.

Варіант 1. Виступати проти СОПБ

Ця стратегія тягне за собою політику, головною метою якої є ослаблення СОПБ. Стратегічна мета - намагатися заважати успішній реалізації Європейської політики у сфері безпеки. За цим варіантом стоїть гіпотеза про те, що військова міць Об'єднаної Європи точно завдасть шкоди економічним інтересам Вашингтона. У кращому випадку, Спільна політика відверне увагу від серйозних викликів національній безпеці США. У гіршому, - це будуть зусилля, спрямовані на максимальне зменшення впливу Вашингтона в Європі.

На думку відомого російського дослідника Анатолія Уткіна, одна тільки єдина валюта, яка буде відволікати фінансові потоки з американського ринку, викличе дефіцит американського бюджету, стане конкурентом долара на ринках міжнародних розрахунків, ослабить Америку у фіксуванні ціни на нафту та інші сировинні матеріали, крім того, наявність кваліфікованого населення в ЄС обов'язково створить базу для проблем у сфері безпеки⁴. Також необхідно відзначити, що система безпеки Європи не зазнає такого гострого тиску з боку невідповідності стратегії і наявності ресурсів.

На думку Данилова [5], в Європі зараз відсутній договір, який вніс би остаточну ясність у значенні фактора сили у взаєминах в Євроатлантичному співтоваристві, що дає США простір для нав'язування своїх рішень. Більше того, Вашингтон намагається саботувати всі невідповідні йому ініціативи. Так, наприклад, Хіларі Клінтон проігнорувала участь в обговореннях «плану Медведєва».

Видатний фахівець з міжнародного та європейського права Марк Ентін [6] звертає увагу на той факт, що взагалі ні одна із запропонованих ініціатив з регіональної безпеки в Європі не є юридично зобов'язуючою, не несе «додаткової вартості». Також він підкреслює, що відсутньою є Система Безпеки, яка охоплювала б усі зацікавлені сторони. Окремо ОБСЄ, НАТО, ЄС, СНД, ОДКБ не можуть її забезпечити. Тактика односторонніх дій сприяє зростанню взаємної недовіри і серйозно ускладнює врегулювання регіональних і локальних конфліктів (наприклад, Косово).

Лукаш Кулеша з дослідницького відділу Польського інституту міжнародних відносин вказує на серйозні відмінності в оцінках розширення НАТО і ЄС. РФ справедливо вбачає загрозу у розширенні НАТО. Створення додаткової напруженості у відносинах між РФ і ЄС-США сприяє небажанню Москви ратифікувати Протокол № 14 до Європейської конвенції про захист прав людини і Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Абсолютно особливу роль відіграє комплекс проблем, відомий під назвою «проблеми ПРО». Зараз цей проект заморожений, але це не є гарантією, що в найближчому майбутньому його не розморозять. ПРО провокує РФ на ймовірний вихід з РСМД. Тим більше для російської еліти РСМД - символ «нового політичного мислення» Горбачова, який зараз всі засуджують. Враховуючи, що Вашингтон руками Буша молодшого вигідно для себе порушив практично всі мислимі договори, які регулюють «ракетну сферу», то для Москви цей хід також здається досить логічним. Вихід Москви з договору викличе не тільки зростання ядерної напруженості на континенті, а й зростання військових витрат для відповідних заходів у Європі. Вихід дасть Москві додатковий механізм створення паніки на біржах, зокрема в цінах на нафту. Демарш же дасть Вашингтону можливість реанімувати програму «Першинги» в Європі. При цьому важливо пам'ятати, що територія США не досяжна для ракет малої дальності, а от територія ЄС навпаки. Ще один фактор роздра-

тування для Москви полягає в тому, що Радар в Чехії прямо порушує дух Декларації від 2002 року «Основи стратегічного партнерства», в якому прямо передбачена співпраця двох держав у розвитку таких систем озброєння. При цьому треба враховувати той факт, що антиракетні радіусом 4 тис. км можуть бути використані як наступальна зброя. У США не дають ніяких гарантій, що через 4 роки цих ракет буде не 10, а 1000, що вони не будуть на інших базах, носіях морського, авіаційного або космічного базування.

Якщо ж торкатися проблеми тактичної зброї, то необхідно зазначити наступне: в 2009 році посадовці США заявили, що Вашингтон планує підняти ці питання на раунді переговорів, які послідуватимуть після укладення нового договору СНО. У зв'язку зі скороченням звичайних збройних сил, демографічними даними і обмеженим бюджетом, Кремль не дуже бажає скорочувати свій арсенал. Військова політика Росії тепер більше покладається на тактичну ядерну зброю, і не виключає можливість її використання при першій можливості у випадку звичайних конфліктів, багато в чому так само, як і політика НАТО не виключає можливість застосування першими ядерної зброї у відповідь на звичайний напад.

Існує широкий діапазон оцінок, що стосуються розмірів російського тактичного ядерного арсеналу. Так Стівен Піфер [7] у своїй доповіді наводить дані різних досліджень: Доповідь дослідницької служби Конгресу визначає цифру між 3000 і 8000, в доповіді Федерації американських учених ця цифра становить 5390, з яких 2050 знаходяться в стані бойової готовності.

Що ж стосується американського тактичного ядерного арсеналу, той самий вчений подає такі цифри: 500 оперативних і 600 неактивних запасів. Безумовно, існує можливість для скорочення, хоча Москва, звичайно, не побажає зайти надто далеко без обмежень звичайних сил. Переговори, темою яких є скорочення і обмеження тактичної ядерної зброї США та Росії, безперечно порушують питання американської тактичної ядерної зброї, що знаходиться в Європі. Офіційної цифри не існує, згідно з одним підрахунком ця цифра становить 200 ядерних бомб вільного падіння, які перебувають у Бельгії, Німеччині, Італії, Нідерландах і Туреччині. Розгляд питання про цю зброю в американсько-російських переговорах неминуче потребував попередньої консультації з НАТО. Події минулого року показали: європейські союзники США по НАТО залишилися далеко від єдності у своїх поглядах на виведення зброї або умов, при яких вони були б готові підтримати такий крок. Зокрема, якщо представники Бельгії, Нідерландів обережно дали зрозуміти, що вони за виведення зброї з їх території, то міністр закордонних справ Німеччини заявив прямо: «Остання ядерна зброя, що залишилась в Німеччині, - це релікт холодної війни» [8], однак, цей заклик не почули в Римі і Анкарі. Уряд цих країн бачить у зброї більше забезпечення деяких політичних запевнень і можливість ще більше зміцнити співпрацю, ніж військову складову їх безпеки.

Через побоювання США підірвати солідарність союзу гострим питанням, в хід пішла традиція відстрочки, перекладання і вичікування. Причина такого вибору, мабуть, лежить в основному у внутрішній політиці Альянсу, а не в стратегії адміністрації Білого Дому. Такий розвиток подій змусить Москву робити кроки з підтримки статус-кво, що негативно позначиться на безпеці регіону.

Варіант 2. Нейтральне ставлення

Ця стратегія тягне за собою політику, яка допускає малоактивну діяльність в європейських оборонних справах, і зовні нагадує «wait and see» (зайняття вичікувальної позиції). Стратегічна мета: ні підсилити, ні послабити позиції європейців, а дати їм проявити

себе на практиці. За цим стоїть аргумент, який полягає в тому, що такий вибір продемонструє наскільки по справжньому ЄС готовий обмежити вплив США. В основі такого підходу лежать узагальнення, засновані на дослідженнях ролі економічного чинника в системі безпеки (Harry R Yarger, Gabriel Marcella) [9]. Суть цих узагальнень можна коротко висловити однією фразою: важко створити ефективний механізм системи безпеки. Відповідно, замість того, щоб витратити політичний капітал на підтримку або перешкоджання прагненням ЄС, США слід просто бути байдужим спостерігачем і реагувати на результати.

Варіант 3. Прийняти СОПБ

Цей варіант тягне за собою політику, всіляко сприяє підвищенню ефективності СОПБ. Цілі стратегії: інтенсивно брати участь в організації і намагатися посилити поточну політику європейців. За цим вибором стоїть розрахунок на те, що військове посилення ЄС відповідатиме інтересам зовнішньої політики США. Більш того, додатковим плюсом буде встановлення балансу сил у разі втрати Вашингтоном домінування в регіоні. Прихильниками цього підходу є Mr. Bjoern і H. Seibert [10].

Аналіз

У оцінці трьох наведених варіантів два питання є ключовими: чи в інтересах США посилення військової незалежності об'єднаної Європи? І друге питання: чи може ЕОПБ посилити військову міць організації?

Що стратегія перешкоди, що стратегія нейтрального ставлення - все одно обидві констатують, що збільшення військової спроможності ЄС не в інтересах США, а якщо це і відповідає їхнім інтересам, то міць Брюсселя повинна бути обмежена. Стратегія підтримки спирається на ідею, що військова міць Європи в інтересах Білого дому і що особливо відрізняє її від попередніх двох: стратегія трактує СОПБ як засіб, який може допомогти створити умови для реалізації таких необхідних військових можливостей (перекидання військових частин в більш проблематичні частини світу, більш раціональне використання коштів).

Відповідь на запитання, чи в інтересах США посилення військової незалежності об'єднаної Європи, може бути більш очевидним, якщо його злегка змінити, а саме: чи вигідна США слабка військова Європа? Відповідь на це питання одностайна. Важко знайти когось, хто б вважав, що слабка військова Європа вигідна США. Міністр оборони Гейтс заявив із цього приводу дуже чітко: «демілітаризація Європи почалася з благословення у ХХ столітті і продовжувалася до появи перешкод на шляху досягнення безпеки і міцного миру в ХХІ столітті».

Ідея, що лежить в основі цього погляду, є важливим аргументом. Деякі сучасні американські експерти, при характеристиці трансатлантичних відносин після Холодної війни, звертають увагу на той факт, що основні американські та європейські цінності та інтереси не мають серйозних розбіжностей ні після закінчення Холодної війни, ні після 11 вересня 2001 року. Зараз, Європа, шукаючи себе в новому світі, стикається з тими ж погрозами, що і США. Що для Європи, що для США слабкі, що розвалюються або вже розвалені держави будуть становити одну з головних загроз безпеці в найближчому майбутньому. Щоб успішно справлятися з викликами нового століття, велике значення в столицях провідних держав світу надається міжнародним операціям, в яких Вашингтону в союзники найкраще підходять війська європейців.

Європа може, хоче взяти і бере на себе велику частку відповідальності за врегулювання криз з меншою опорою на Вашингтон. Разом з тим, ряд американських експертів

(Mr. Bjoern і H. Seibert) вважає, що СОПБ може бути цінним внеском в зовнішню політику США. «Слід задовольняти бажання європейців вирішувати проблеми безпеки там, де і коли США не можуть і не повинні втручатися». Приміром, у Чаді [11]. Це допоможе скоротити тягар в Європі і робить їх більш надійними партнерами. У той же самий час, страх перетворення Європи в небезпечного конкурента вищевказані фахівці вважають необґрунтованим, так як у ЄС немає достатньої кількості ресурсів. Хоча я не вважаю цю позицію досить аргументованою. (Наприклад населення в ЄС більше, ніж у США).

Підсумувавши вищесказане, можна констатувати, що сильна військова Європа вигідна інтересам США. Цей висновок ставить під сумнів положення перших двох варіантів політики, а саме: сильна у військовому відношенні Європа не в інтересах США. З іншого боку, зроблений висновок вимагає відповіді на питання про те, як Європа збирається підсилитися у військовому плані і чи підходить для цього СОПБ.

Чи може ЄС забезпечити ефективний механізм для підтримки безпеки? Треба визнати відсутність практичного прогресу у реформуванні НАТО відповідно нових викликів міжнародній безпеці. Одночасно є кілька причин вважати, що ЄС має потенціал, який за допомогою політичної волі і військової промисловості може сприяти військовому посиленню через СОПБ.

Перше, що можна відзначити, є те, що СОПБ має певну динаміку успіхів. Якщо взяти в порівнянні ЄС і будь-який інший союз, то буде видно, що за відносно короткий період часу ЄС показав політичну консолідованість і створив необхідні інститути (EUMS, EUMC, EUSC, EDA) для проведення військових операцій далеко за межами Європи, тому США не мають шансів зупинити реалізацію проекту принаймні в його інституційному вимірі.

По-друге, європейці витрачають гроші на військові проекти, які не можуть реалізуватися в рамках НАТО. Що є швидше провиною США, ніж заслугою СОПБ представляється всім учасникам союзу важливим елементом європейського прагнення побудувати більш тісний союз. Отже, сприймається як невід'ємна частина майбутнього європейської «будівлі». А значить, європейців не зупинять страх труднощів інтеграції. Поряд із тим посиленна інтеграція в сфері безпеки робить європейські країни потенційним конкурентом дій США. Так, зокрема, ЄС встановлює тверді цілі бути через кілька років в змозі самостійно спланувати і провести одночасно дві операції з чисельністю 10 тис чоловік. Це бажання визначається більше європейцями, ніж диктатом з Вашингтона, у зв'язку з цим пояснюється легке досягнення внутрішньої підтримки у Європі з приводу необхідних грошових вкладень в оборонний бюджет ЄС, навіть якщо це суперечить завданням НАТО.

Третє: можливості витратити гроші на безпеку в ЄС обмежені. Рівний розподіл економічної та військової могутності серед найбільших членів ЄС обмежує можливості учасників щодо непропорційних внесків до бюджету. Результат цієї рівності створює більш рівний тиск в останньому. Більш рівний розподіл сили також створює імпульс для об'єднання проектів, які в свою чергу стають джерелом ресурсів і створюють необхідні можливості. Однак важливо відзначити, що існуючий однаковий фінансовий внесок всіх держав не дозволяє створити великі військові утворення.

Узагальнюючи вищевказані причини можна припустити, що Загальна політика безпеки Європейського союзу може посилити військову потужність Європи, якщо зреалізує свій потенціал. Відсутність великих військових проблем в Європі дає також можливість не поспішаючи створювати свої сили безпеки. У той же самий час політика ЄС у сфері безпеки потенційно суперечить теперішнім зусиллям США на європейському континенті. Незважаючи на величезні політичні зусилля США, значна кількість Європейських країн з підозрою ставиться до американської політики в сфері міжнародної безпеки.

Висновок: Аналіз представленої проблематики дає змогу констатувати варіативність рішень при одних і тих же стартових параметрах. Останній момент підсилює вплив фактору ситуативності у рішеннях політичних гравців з обох боків Атлантики, коли лише випадок може вирішити, який із сценаріїв буде реалізований. Все це додає відносинам неадекватного планування та управління у звичайному розумінні. Тому на даний час важко зробити висновки щодо переможних перспектив тієї або іншої моделі їх розвитку.

Література

1. Harry R Yarger. Strategic Theory for the 21st Century: The Little Book on Big Strategy. / Harry R Yarger. - Strategic Studies Institute. – 2006. - 89 p; Gabriel Marcella. Affairs of State: The Interagency and National Security. / Gabriel Marcella. - Strategic Studies Institute. – 2009. - 490 p; Mr. Bjoern H. Seibert. Operation EUFOR TCHAD/RCA and the EU's Common Security and Defense Policy. / Mr. Bjoern H. Seibert. - Strategic Studies Institute. – 2010. - 140 p.;
2. См. Данилов Д.А. Противоракетная оборона США и безопасность Европы. // «Современная Европа». – 2007. - № 4; Энтин М.Л. Евросоюз: Договор о реформе // «Современная Европа». – 2007. - № 4; Арбатов А.Г. Россия-США-Евросоюз: проблемы ПРО и РСМД. // «Современная Европа». – 2008. - № 3;
3. Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива/ За загальною ред. О. І. Соскіна. – К.: Видавництво «Інститут трансформації суспільства», 2007. – 336 с.
4. Уткин А. И. Американская империя. / Уткин А. И. — М.: Эксмо, 2003. — с. 315-325.
5. Данилов Д.А. Противоракетная оборона США и безопасность Европы. // «Современная Европа». – 2007. - № 4;
6. Энтин М.Л. Евросоюз: Договор о реформе // «Современная Европа». – 2007. - № 4;
7. Steven Pifer. Resetting U.S.-Russian Leadership on Nuclear Arms Reductions and Non-Proliferation. // Foreign Policy at Brookings. Arms Control series. – January 2010. – Paper 1.- P. 5;
8. Johan Bergenas, Miles A. Pomper, William Potter, Nikolai Sokov. Reducing and Regulating Tactical (Non-strategic) Nuclear Weapons in Europe: Moving Forward? // Prepared for the Unit for Policy Planning and Research, Finnish Ministry for Foreign Affairs. - April 2010. – P. 7;
9. См. Harry R Yarger. Strategic Theory for the 21st Century: The Little Book on Big Strategy. / Harry R Yarger. - Strategic Studies Institute. – 2006. - 89 p; Gabriel Marcella. Affairs of State: The Interagency and National Security. / Gabriel Marcella. - Strategic Studies Institute. – 2009. - 490 p.;
10. Mr. Bjoern H. Seibert. Operation EUFOR TCHAD/RCA and the EU's Common Security and Defense Policy. / Mr. Bjoern H. Seibert. - Strategic Studies Institute. – 2010. - 140 p
11. Там само С. 70.